8. Сиротинина О.Б. Лекции по синтаксису русского язика / О.Б.Сиротинина. − М.: Высш шк., 1980. – 141 с.

9. Слинько І.І. Історичний синтаксис української мови / І.І. Слинько – К.: Вища шк., 1973. – 215 с.

10. Шведова Н.Ю. Детерминирующий объект и детерминирующие обстоятельства как самостоятельные распространители предложения / Н.Ю.Шведова // Вопросы языкознания. − 1964. − № 6. − С. 77-93.

11. Цивільний кодекс України: офіц. текст: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2007 р. – К.: Мін-во Юстиції України, 2007. – 124 с.

УДК 81’ 367. 623

АТРИБУТИВНА КОНСТРУКЦІЯ В КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТІ

Островська Л.С., к.філол.н., доцент

Донецький державний університет управління

Висвітлено питання співвіднесення внутрішніх системних властивостей атрибутивних конструкцій з особливостями їх функціонування в умовах контексту.

Ключові слова: комунікація, контекст, функціонування атрибутивної конструкції, багатокомпонентна атрибутивна конструкція.

Островская Л.С. АТРИБУТИВНАЯ КОНСТРУКЦИЯ В КОММУНИКАТИВНОМ АСПЕКТЕ/ Донецкий государственный университет управления, Украина.

Освещен вопрос соотношения внутренних системных характеристик атрибутивной конструкции с особенностями их функционирования в условиях контекста.

Ключевые слова: коммуникация, контекст, функционирование атрибутивной конструкции, многокомпонентная атрибутивная конструкция.

Ostrovska L.S. ATTRIBUTIVE CONSTRUCTION IN COMMUNICATIVE ASPECT/ Donetsk state university of management, Ukraine.

The question of a parity of internal system characteristics of an attributive construction from features of their functioning in the conditions of a context is taken up.

Key words: communications, a context, functioning of an attributive, construction a multicomponent attributive construction .

Комунікація являє собою реалізацію мовної системи, але не в тому сенсі, що певна абстрактна мовна система виражається в конкретному комунікативному відрізку, а в тому, що сама комунікація – існування мови, і вона наскрізь просякнута мовною системою [8, с.141]. Через це аспект функціонування синтаксичних конструкцій є особливо **актуальним** і важливим, оскільки вивчення лише їх структурно-семантичної організації було б неповним.

Погляди лінгвістів стосовно комунікативності найменших синтаксичних одиниць розходяться. На думку Г.В. Колшанського, слово і словосполучення – це номінативні одиниці, які позначають ті чи інші предмети і явища; речення встановлює зв’язок між цими явищами завдяки певним формам сполучень номінативних одиниць в синтаксичній структурі [9, с.40]. Позначення ж якогось предмета чи явища не може містити в собі властивості спілкування [10, с.71].

Подібних думок дотримуються й інші вчені. М.Я.Блох вважає, що непредикативні сегменти, словосполучення, які виділяються в самостійну позицію, окремі повнозначні й неповнозначні слова, вигуки стають носіями інформативного смислу лише в поєднанні з предикативними ядрами мовлення, лише у складі предикативних сполучень слів, тобто в реченнях і через них. [3, с.119] Комунікативні властивості словосполучення, як і слова, заперечує І.П.Ющук [16, с.110]. В.Л.Наєр доводить, що така мовна одиниця, як слово одержує статус комунікативної тільки в мовленнєвому акті, коли вона виконує роль самостійного висловлювання, як от вигук «Пожежа!» Сама по собі вона не є комунікативною [12, с.6].

Якщо стверджувати, що мовне спілкування між людьми здійснюється за допомогою висловлювання, то слід зауважити, що будь-яке висловлювання – це певний набір синтаксично та семантично організованих словесних знаків, які призначені брати участь у процесі комунікації. Якби слово чи словосполучення не

містили в собі інформації, тобто не володіли комунікативним потенціалом, вони не могли б створювати такі комунікативні одиниці як речення, висловлювання чи текст.

Є.С. Кубрякова зауважує, що слово «… ставши елементом висловлювання і послуживши виразу його задуму, все ж не розчиняється в семантиці речення. Узгоджуючись з цією семантикою, слово зовсім не втрачає своєї відносної автономності і не перестає бути носієм саме тих значень для передачі яких воно і було вибране» [10, с. 146-7].

Ще більшого значення надає слову В.Г. Варіна: «саме слово, а не яка-небудь інша одиниця символізує мову. … Слово – повідомлення для інших. … Лексичні одиниці несуть певну частину інформації, хоча і незакінченого виду. Але і смислова закінченість окремих речень також відносна. Вони є складовою частиною тексту. … Слово – мінімальна комунікативна одиниця тексту» [4, с. 153-4].

Виділивши речення як основну синтаксичну одиницю, І.Р.Гальперін переміщає увагу із номінативного на комунікативний аспект речення, в якому, як він стверджує, більш різко проявляється сама суть і природа синтаксичних одиниць, оскільки в них втілюється, реалізується сама мова [5, с. 100].

Отже, речення є комунікативною одиницею завдяки синтаксичним одиницям, з яких воно складається.

Метою пропонованої статті є співвіднесення внутрішніх системних властивостей атрибутивних конструкцій з особливостями їх функціонування в умовах контексту.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних **завдань:** 1) з'ясувати особливості функціонування атрибутивної конструкції в складі предикативної групи при взаємодії із граматичним суб'єктом на структурно-семантичному і смисловому рівнях; 2) встановити специфіку функціонування атрибутивних конструкцій різних структур у складі предикативної групи при взаємодії з граматичним предикатом; 3)охарактеризувати супідрядність і підрядність як форми існування атрибутивних конструкцій у простому поширеному реченні.

Під функціонуванням атрибутивної конструкції ми розуміємо різні форми її існування в умовах контексту. У нашому дослідженні під контекстом ми розуміємо інтралінгвістичні контекстні чинники, тобто всі одиниці вербального оточення синтаксичної конструкції, позамовне оточення синтаксичної конструкції. Екстралінгвістичні чинники, як зовнішні (сукупність об'єктивних умов здійснення комунікації, тобто мовленнєва ситуація), так і внутрішні (сума фонових знань комунікантів, що визначають інтенцію і вибір мовних засобів для формування висловлення) враховуються, але не стають самостійним об'єктом дослідження.

Для вивчення семантики мовної одиниці єдино релевантними є контекстні умови, оскільки компоненти висловлення, що її оточують, становлять той контекст, який визначає смисловий зміст конкретного акту комунікації. Словосполучення й слова, здобувають статус не одиниць, що утворюють висловлення, а одиниць як результату розкладу самого висловлення, оскільки в комунікації людина формує первинне висловлення, тобто висловлення не складаються з окремих слів і словосполучень, а, навпаки, слова з їхніми значеннями отримують своє реальне існування в межах висловлення. Семантика висловлення домінує над дискретним смислом слів і словосполучень й сполучає окремі значення в єдиний смисл. Смисл висловлення, вказує Г.В.Колшанський, є первинно цілісною одиницею, всередині якої семантика окремої одиниці, наприклад, словосполучення, складає лише частину цього цілого. Семантика конструкції, отже, не є самостійною для мови, оскільки конструкція утворює лише фрагмент цілісного висловлення. Атрибутивна конструкція здобуває свою викінченість тільки в предикації [8, с.138-140].

З.А.Феофілова, аналізуючи атрибутивний зв'язок у комунікативному аспекті, вказує, що атрибутивна функція комунікативного повтору забезпечує перехід теми попереднього речення в тему наступного, що регламентується властивістю статичності атрибута. Статичність атрибута дозволяє побудувати інформативно насичене висловлення за наявності всього одного акту предикації [15, с.123-124].

Матеріал дослідження підтверджує цю думку, однак, на нашу думку, статичність атрибута відрізняється внутрішньою динамікою, що перебуває в «згорнутому» стані, але часто легко трансформується в самостійне висловлення.

Функціонування атрибутивної конструкції в простому поширеному реченні виявляється її у взаємодії з граматичною основою речення, предикативною групою та з іншими сполученнями слів усередині речення-висловлення. Ця взаємодія здійснюється на структурно-семантичному та смисловому рівнях.

Атрибутивні конструкції можуть входити до складу предикативної групи й таким чином брати участь у реалізації предикативності. Досліджувані конструкції можуть займати позицію граматичного суб'єкта, підмета. У реченні: *Видалася сильна і морозна зима* (Самчук 1997, с.135) головні компоненти *зима видалася* формують центр речення як на рівні структурно-семантичному, так і на рівні смисловому (активний діяч і здійснювана ним дія). Це комунікативно-синтаксичний комплекс. Увесь інший компонентний склад речення організовується навколо нього. Атрибутивне словосполучення *сильна зима* і *морозна зима* вносять у речення додаткові смислові фрагменти, які виявляються при трансформації, пор.: *Зима була сильна.* +

Зима була морозна Атрибутивні ознаки *сильна і морозна* в реченні можуть набувати часового процесуального характеру, співвідносячись з предикатом *видалася* через суб'єкт *зима*. Така можливість існує в простому реченні як потенція, яка актуалізується шляхом особливого порядку слів та інтонації при ускладненні простого речення, пор.: *Видалася зима, сильна і морозна*. При відокремленні атрибутивних елементів актуалізуються їхні атрибутивно-предикативні значення. Мовець висловленням не тільки передає якусь інформацію, але й здійснює певні комунікативні настанови, висуваючи на перший план ті чи інші компоненти висловлення.

У реченні *Земля життєдайна ростить на просторі родючім Хліб на полях золотих* (Зеров М. // Словник епітетів 1998, с.144) атрибутивна конструкція *земля життєдайна* є одночасно елементом предикативної групи і займає позицію граматичного суб'єкта, підмета. Через головне слово залежне включене у сферу дії предикативних компонентів і взаємодіє з предикативною ознакою. Смислові відношення між ними усвідомлюються через суб'єкт як причиново-наслідкові: *Оскільки земля життєдайна, вона ростить на просторі родючім хліб*. Іменник *земля* проектує додаткову атрибутивно-предикативну ознаку *будучи життєдайною*. Така комбінація *земля життєдайна ростить хліб золотий* на семантичному рівні породжує додаткові конотації, зумовлені лексичним наповненням компонентів, та їхню взаємодію: не *земля ростить хліб,* а саме *життєдайна земля* і саме *золотий хліб*, тобто який є коштовним даром цієї землі. Таке поєднання посилює емоційну забарвленість цілого висловлення та його вплив на почуття і настрої адресата. Отже, атрибутивна конструкція, по-перше, ускладнює речення додатковими смислами атрибутивно-предикативні відношення, по-друге, на рівні цілого речення утворюються додаткові конотації.

Атрибутивна конструкція з дієприкметником у ролі означального компонента в простому поширеному реченні може співвідноситися з предикативною групою через своє опорне слово, що виступає активним носієм предикативної ознаки. О.Є.Морозова, досліджуючи синтаксичну природу таких структур, відзначає, що «дієприкметник, маючи спільний суб'єкт з предикатом, співвідносить час своєї процесуальної ознаки з часом дієслівного предиката, що дозволяє вважати його додатковим смисловим предикатом» [10, с.13]: *Його [Володька] костисте, змарніле обличчя відсвітилося* (Самчук У. // Словник епітетів 1998, с.229).

Видається необхідним звернути увагу на функціонування атрибутивних конструкцій з опорним абстрактним іменником, похідним від прикметника чи дієслова. Ознакова семантика й опредмеченість граматичного значення формують протилежні тенденції функціонування таких слів. Предметність створює передумови для їхнього функціонування в ролі носія ознаки, а ознаковість для функціонування в ролі ознакового компонента. На думку Г.О.Золотової, «значення і деривативні зв'язки імен подієвих та ознакових зближують їх з функціями дієслів, прикметників, предикативних прислівників, що позначають дії, події, якості, стани» [7, с.134], і тому ознака, названа, наприклад, відад'єктивом, так само, як і ознака, названа прикметником, не здатна бути суб'єктом чи агенсом дії.

Аналізуючи синтаксичну природу деад'єктива, А.М.Анісімова вказує, що деад'єктив, який перебуває в позиції граматичного суб'єкта речення-висловлення, «є актором, чиї смислові потенції ширше агенса в рольовій граматиці» [1, с.4], і отже, може бути кваліфікований як суб'єкт-актор, носій стану, якісно виражена субстанція: *Ефективність пошукової роботи залежить від того, наскільки цікавить поставлене завдання учнів, як активно вони включаються в пошуки матеріалу* (Максименко В. // Рідна школа. – 1996. –№ 1. – С.51).

Прикметники при абстрактних іменниках найчастіше вживаються у своїх похідних, перехідних значеннях і характеризують по суті не поняття, названі абстрактними іменниками, а особи й предмети, про які йдеться мова в реченні-висловленні. З іншого боку, абстрактні іменники можуть функціонувати в реченні-висловленні в ролі самостійного суб'єкта, що мислиться без віднесення до особи чи предмета, і вживається, таким чином, коли не простежується їх співвіднесеність, навіть потенційна, з носієм ознаки, а навпаки, при них є залежні ознакові елементи.

(1) *А з'являлась у нього [дяка Григорія Комарницького] така дивовижна вправність лише тоді, коли журився, чи смутився, чи коли щось вельми допікало ...* (Шевчук 2002, с.7); (2) *Безхмарна юність проліта, надходять зрілості літа* (Успеник М. // Словник епітетів 1998, с.407); (3) *В сусідній кімнаті біля каміна на кожушині лежала жовто-сіра мрія [собака] Василя Чепіжного* (Віграновський М. // Там само. – С.210).

У реченні (1) абстрактний іменник *вправність* існує як активний носій предикативної ознаки *вправність з'являлась* і носій атрибутивної ознаки *дивовижна вправність*. Суб'єктно-предикатний комплекс ускладнюється додатковими смисловими атрибутивно-предикативними відношеннями. Крім того, в цьому реченні-висловленні наявна вказівка на віднесеність ознаки до істоти. Ознакова семантика іменника *вправність* «вимагає» свого носія, і реалізується ця «вимога» на рівні цілого речення-висловлення за допомогою займенника, пор.: *У нього з'явилась вправність... – Він виявлявся вправним.*

Отже, крім названих функцій, іменник «вправність» виконує в цьому реченні ще одну функцію – функцію ознаки (предикативної) щодо особи, про яку йде мова в реченні.

У реченні (2) абстрактний іменник *юність* виконує функції граматичного суб'єкта, підмета *юність проліта* і носія атрибутивної ознаки *безхмарна юність*, але без вказівки на віднесеність до певної особи.

У реченні (3) абстрактний іменник *мрія* виступає в ролі активного носія предикативної ознаки *мрія лежала, сяйво впало*. Однак в атрибутивній конструкції *мрія Василя Чепіжного* виконує роль компонента-ознаки, носієм ознаки є предметне ім'я, яке проектує предикативну ознаку, пор: *Василь Чепіжний мріє.* На базі атрибутивних конструкцій формуються додаткові суб'єктно-предикатні комплекси, смислові фрагменти, що ускладнюють смислову структуру цих простих речень.

Атрибутивні конструкції можуть займати позицію граматичного суб'єкта, підмета в простому поширеному реченні всім своїм компонентним складом, а не лише одним елементом: *Пара голубів туркоче, наче слухати не хоче Соловейкових пісень* (Пачовський В. // Українське слово 1994, с.296). *Тема Візантії в нашій культурі, історії і навіть долі нашої Батьківщини є тема величезна і важлива* (Маланюк 1995, с.105). У таких конструкціях спостерігається невідповідність реченнєвої функції і внутрішньої характеристики конструкції, оскільки на рівні моделі конструкції можна говорити про атрибутивні відношення, а на рівні речення – це один член речення.

Усім своїм компонентним складом атрибутивні конструкції можуть займати позицію і виконувати функцію предиката простого поширеного речення: *Він рицар був високої мети, Він ворог був лукавства і облуди* (Рильський 1978, с.156). Послаблене лексичне значення дієслова-зв'язки не дозволяє йому самостійно реалізувати предикативну функцію. Семантичний центр присудка зміщується в іменну частину, а граматичний – у дієслівний компонент, який може бути матеріально не виражений. Однак і в іменній частині іменник не самодостатній для реалізації предикативності. У наведених прикладах на перший план висувається значення ознаки, а не її носія. Аналіз мовного матеріалу свідчить, що іменники, які не мають семантичної достатності для позначення предикативної ознаки, лише вказують на загальний характер вияву ознаки, а її конкретне найменування виражається за допомогою узгодженого слова або залежного іменника. Однак, коли іменник в іменній частині присудка називає конкретний предмет, але проектує додатково свою ознаку, така конструкція також входить у систему присудка, потрапляючи у сферу діяльності предиката, стаючи інформативно необхідною: *Вона [Світлана] здалась мені такою сумною, що йдучи від неї, я не міг накликати собі отой весняний і свіжий запах, перший гіркуватий запах весни* (Гуцало Є. // Словник епітетів 1998, с.138).

Аналізовані атрибутивні конструкції повністю входять до складу предиката, розширюючи або уточнюючи його семантичний обсяг під впливом комунікативного завдання мовця. Цьому сприяє семантична «порожнеча» дієслівного елемента присудка, інформативна недостатність деад'єктива (ознаки), здатність залежного елемента мати уточнювальну семантику щодо тієї властивості, ознаки, які містяться в деад'єктиві – частині предиката.

Це стосується також інших атрибутивних конструкцій, презентованих моделями «іменник + прикметник», «іменник + іменник род. в.», «іменник + дієприкметник», де опорне слово входить до складу предиката.

Атрибутивні конструкції з віддієслівними іменниками майже не зустрічаються в аналізованій позиції предиката. Аналіз мовного матеріалу свідчить, що цим конструкціям більш властива роль граматичного суб'єкта або вживання на периферії простого поширеного речення, де вони формують додаткові смислові фрагменти, ускладнюючи смислову структуру простого речення.

Отже, особливості функціонування атрибутивної конструкції в складі предикативної групи в ролі частини предиката полягає в перерозподілі семантичного навантаження за рахунок актуалізації залежного слова конструкції. Актуалізація ця підтверджується в більшості прикладів зміною порядку компонентів атрибутивної конструкції і переміщенням ознаки в постпозицію щодо носія ознаки. Таким чином, залежний компонент атрибутивної конструкції включається до складу предикативної групи й бере участь у реалізації предикативності всього речення, ускладнюючи своєю присутністю комунікативно-синтаксичний комплекс й утворюючи смисловий фрагмент ускладненого типу.

На периферії простого поширеного речення атрибутивні конструкції також можуть створювати додаткові смислові комунікативно-синтаксичні комплекси, ускладнюючи смислову структуру висловлення й опосередковано взаємодіючи з предикативною групою. У реченні *Переляканий сержант повідомив про приїзд коменданта* (Андрухович Ю. // Квіти в темній кімнаті 1997, с.11) предикативні відношення ускладнені додатковими предикативними значеннями, які реалізуються за допомогою атрибутивної конструкції п*ереляканий сержант*, яка взаємодіє з предикативною групою через позицію суб'єкта дії. На периферії речення – атрибутивна конструкція *приїзд коменданта*. Семантична структура аналізованої атрибутивної конструкції презентована таким чином: суб'єкт дії – процесуальна ознака. Ця

конструкція містить синтаксичні потенції вторинних суб'єктів і предиката, що підтверджується можливістю трансформації структури: *Переляканий сержант повідомив про те, що приїхав комендант.*

Матеріал дослідження цілком підтверджує думку про те, що в разі появи в реченні додаткових предикативних відношень виявляється взаємна координація суб'єктно-предикатних відношень*: .. коли тремтлива і окрилена душа людська наблизиться, мов визволений сизий голуб, до світлости отих джерел космічних* (Лесич В. // Українське слово 1995, с.345); *...їм чутно, як і вам, бадьорий зліт пісні* (Любченко А. // Там само. – С.232); *Ви забуваєте про залежність від обставин, залежність від буття* (Любченко А. // Там само. – С.235).

Аналіз мовного матеріалу доводить, що такі додаткові смислові фрагменти, комунікативно-синтаксичні комплекси другий, третій і т.п. формуються, як правило, атрибутивними конструкціями, утвореними за моделлю «іменник + іменник», де один з іменників є відад'єктивом чи девербативом. Це зумовлено внутрішніми особливостями таких слів, їх близькістю до дієслів і прикметників, що виражають процесуальні та непроцесуальні ознаки й комунікативно організовують речення. У реченні-висловленні досліджувані структури створюють основу для розгортання речення. Вони формують додаткові суб'єктно-предикатні центри, другий, третій і т.п. щаблі смислової значущості.

Супідрядність як форма існування атрибутивної конструкції в простому поширеному реченні виявляється в тому, що у двокомпонентних словосполученнях ознака передбачувана одним і тим самим іменником. Супідрядність спирається на сурядність і підрядність, комбінацію словосполучень й утворення блоків на структурно-семантичному і смисловому рівнях. Атрибутивна супідрядність містить два ознакові елементи, різнорозташовані одне щодо іншого. Відношення, що виникають між ознаковими елементами таких конструкцій, можна кваліфікувати як атрибутивно-уточнювальні й атрибутивно-перелічувальні. Однорідність чи неоднорідність цих ознак виявляється на комунікативному рівні. Неоднорідність ознак виявляється, в тому, що один з ознакових елементів передбачуваний не окремим іменником, а цілим словосполученням [13]. Таке смислове членування належить комунікативному рівню речення. На рівні структурно-семантичному виявляється залежність обох ознакових елементів від іменника-носія ознак. О.М.Смольянінова вказує, що, аналізуючи однорідність /неоднорідність, слід застосовувати одні й ті самі критерії. Синтаксична характеристика йде від словосполучення, від віднесення ознак до одного й того самого слова й виконання ними одної і тої самої функції – атрибутивної. Смислова характеристика йде від висловлення згідно з інтенціями мовця і з позицій його ставлення до повідомлення [14, с.315]. Враховуючи семантичні внутрішньорядні відношення між атрибутивними компонентами, можна виділити такі типи функціонально-семантичних моделей багатокомпонентних супідрядних атрибутивних конструкцій:

1) конструкції з атрибутивними компонентами, які виражають незалежні одну від одної ознаки об'єкта чи цілого ряду однорідних об'єктів. У таких конструкціях здебільшого реалізуються єднальні відношення, що мають формально-граматичний показник сполучник сурядності *і (та): Я цілую твоє світле обличчя, неповторне і любе* (Сосюра В. // Словник епітетів 1998, с.228). Атрибутивні конструкції цього типу можуть утворювати й безсполучниковий ряд: *Зорі крізь щілини в клуню дивились поглядом тихим, далеким, глибоким: холодно вночі усім одиноким* (Костенко 1989, с.257).

У цих синтаксичних конструкціях наявні також приєднувальні відношення. Як відомо, цей тип відношень характеризується тим, що в них другий компонент виникає як щось додаткове до першого, що відбувається ніби в процесі мовлення (А.П.Загнітко [6, с.14]). Формальними показниками приєднувальних відношень є сполучники *і, і притому; а може*: *Жінка зводиться, мовчки починає одягатись, дістає короткий чоловічий кожушок, велику і поношену хустку.* (Дімаров 1987, с.239); *Та що ви, дядьку, торгуєтесь? – вмішується один в широченному брилі, з веселим, а може, лукавим поглядом* (Винниченко 1989, с.152). Незалежні одну від одної ознаки певного предмета можуть виражати неоднорідні означення, які стосуються спільного означуваного. Вирішальним граматичним показником у конструкціях цього типу є інтонація: *Міжнародний геофізичний рік (МГР), який провадиться з 1957 року, – грандіозний науковий захід* (Літературна Україна. – 2002. – 28 вересня).

Одним із видів значення незалежного існування двох понятєвих ознак є значення розподільно-зіставне, яке має граматичний формальний показник-сполучник зіставності *а (та): Усе, що пережито, на спогадання гідне. Стоїть колюче жито. Достигле та нерідне* (Малишко 1976, с.98).

Конструкції з атрибутивними компонентами, ознаки яких передбачають одна одну, мають кілька різновидів, зокрема: такі, в яких попередні атрибутивні компоненти пояснюються наступними. Семантичне відношення пояснення ґрунтується на сполучниках *тобто, а саме, або (чи)*: *У вас є чудовий, тобто особливий, талант: розвеселяти молодих примхуватих дівчат…* (Хоткевич Г. // Українське слово 1994, с.278). З-поміж цих конструкцій можна виділити атрибутивні конструкції з узагальнювальним словом: *В м'які світлі кольори були заткані стіни, а по них візерунками спускались дивні квіти: великі, дрібноокі, барвисті, ніжні, печальні* (Івченко 1990, с.423).

З-поміж атрибутивних конструкцій з пояснювальним значенням можна виділити синтаксичні структури зі значенням включення. У переважній більшості випадків це семантичне відношення формально виражається не сполучниками, а службовими словами і сполуками типу *в тому числі, зокрема, особливо,* що служать для виділення мовцем певної ознаки серед інших ознак предмета в атрибутивній конструкції: *В моїй голові роїлись дивовижні, у тому числі вишукані, фантазії* (Досвітній О. // Словник епітетів 1998, с.373).

В атрибутивних конструкціях, у яких відбувається поступове підсилення значення певної ознаки, наявні градаційні відношення, що виражаються формально-граматично сполучниками *не тільки… але й, якщо не … то, не те що(б)* та іншими. В атрибутивних конструкціях з градаційними відношеннями одній з ознак надається перевага: *Ці любі брати потягнуть не тільки оплутану, але й безсилу, безпомічну Україну в обіймі антантно-монархічної, єдиної, недєлімої тюрми* (Винниченко В. // Словник епітетів 1998, с.370. У деяких конструкціях подібного типу можливе ускладнення семантики дейктичним елементом *такий, той*. Це переважно спостерігається тоді, коли останній компонент конструкції виражає ознаку, яка являє собою найвищий, кінцевий вияв її щодо ознаки першого атрибутивного компонента: *Це, мабуть, і є закон! Той не тільки найбільший, але й найсильніший, що його сам Бог десницею благословив* (Самчук 1993, с.126). Іноді підсилює наступну ознаку в атрибутивних конструкціях з градаційними відношеннями лексичний повтор: *Книжка була затріпана і стара-стара, мати читала її вже на середині.* (Вінграновський М. // Там само. – С.165). У цілому ряді конструкцій заперечні частки *не, ні* можуть виконувати підсилювальну функцію, яка найчастіше поєднується з протиставною функцією: *Миколка сидів у тата на колінах поруч з дядьком Петром, і земля не чорна, не сіра, а золота мерехтіла під літаком..* (Тарнавський Ю. // Українське слово 1994, с.382).

Виділяємо конструкції, в яких передбачувана ознака вводиться порівняльним зворотом: *Коси вибилися Юстині з-під хустки… Рідненькі, що павутиння тонкі, вони поприлипали до спітнілого чола* (Харчук 1963, с.323).

Конструкції, в яких ознаки атрибутивних компонентів виключають одна одну, охоплюють відношення взаємовиключення. Ці відношення виражаються за допомогою сполучників *або, чи*. Конструкції цього різновиду, як правило, двокомпонентні. Смислове навантаження першого компонента виключає зміст другого і навпаки: *Розлукою нудною чи тяжкою, Все в світі цім кінчається, усе!...* (Грінченко Б. // Словник епітетів 1998 с.284). Поширеними є також атрибутивні конструкції, в яких їх компоненти виражаються лексичними або контекстуальними антонімами та поєднуються сполучником *і*: *Однаково морям і пущам, Словам безсмертним і вмирущим – нікому слави чи хули!* (Вінграновський М. // Українське слово 1994, с.387).

Трикомпонентні конструкції із супідрядністю утворюються за моделлю: «прикметник / займенник + іменник + іменник у формі род. в.»: *Правда, піснярський набуток поета міг би бути чисельно більшим, якби композитори пильніше читали його твори* (Павличко Д. // Золотий гомін 1995, с.291). Узгоджений атрибут перебуває в препозиції, неузгоджений – в постпозиції. Між ними немає прямих відношень, наявні опосередковані, здійснювані через опорне слово конструкції. У такому разі спостерігається смислова однорідність ознак. У структурах типу *розширені очі полонянок* опорний іменник *очі* біфункціональний, оскільки є одночасно носієм ознаки (щодо дієприкметника *розширені*) й ознакою (щодо іменника *полонянки*). Така біфункціональність знімається при функціонуванні конструкцій у простому поширеному реченні, де іменник *очі* займає позицію граматичного суб'єкта, підмета і входить до складу предикативної групи (*очі дивилися*). Узгоджений і неузгоджений атрибути тому підключаються до реалізації суб'єктно-предикатних відношень і ускладнюють їх додатковими однорідними смисловими атрибутивно-предикативними відношеннями. Саме семантична структура речення знімає різницю між типовими і нетиповими конструкціями.

Конструкції з відад'єктивом у ролі опорного слова частіше розташовані на периферії простого поширеного речення і не входять до складу предикативної групи. Вони формують додаткові смислові фрагменти в реченні, ускладнюючи його комунікативно-синтаксичними комплексами: другим і третім і т.п.: *Був поет, що жив з письменницької праці і мав велику славу. Критики хвалили його за надзвичайну оригінальність сюжетів* (Вільде 1958, с.147).

Розглянемо конструкцію *надзвичайна оригінальність сюжетів.* Опорне слово оригінальність передбачає залежну ознаку *надзвичайна*, але у свою чергу само передбачає поширення іменником *сюжетів.* Абстрактний іменник *оригінальність* завдяки ознаковій семантиці та опредміченості граматичного значення біфункціональний: він виконує функцію ознаки і функцію носія ознаки. Крім цього, встановлюються смислові відношення між компонентами, що контактують опосередковано, через опорне слово. Можливість існування таких смислових відношень підтверджується тим, що при об'єднанні цих компонентів утворюється нова атрибутивна конструкція *надзвичайні сюжети*. Визначальним чинником утворення такої конструкції є лексичне значення компонентів, їхня лексична сполучуваність. Смислові відношення між опосередкованими словами виникають найчастіше при реалізації лексемами своїх вільних номінативних значень. При реалізації похідних переносних значень одного з компонентів такі смислові відношення не виникають.

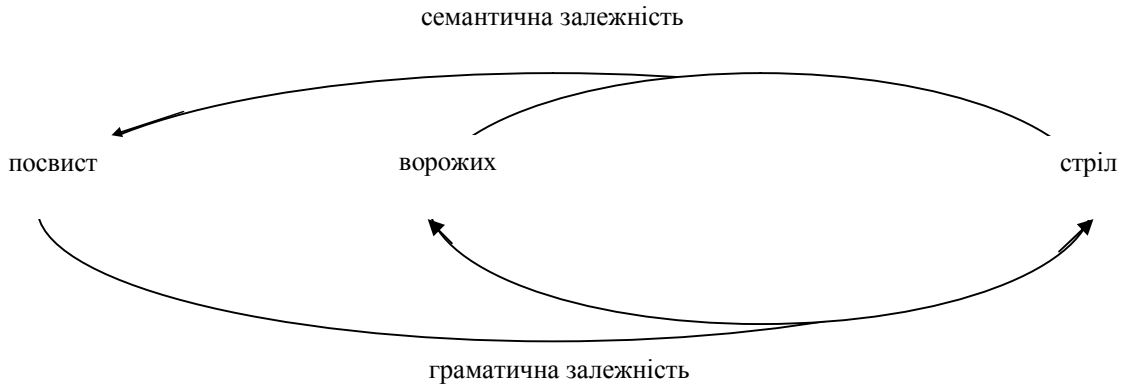
У трикомпонентних конструкціях з віддієслівними іменниками в ролі опорного слова спостерігається інша особливість. Матеріал дослідження доводить, що девербатив (як і відад'єктив) біфункціональний, однак реалізує значення суб'єкта і предиката. Такі конструкції можуть входити до складу предикативної групи або формувати додатковий смисловий суб'єктно-предикатний комплекс на периферії простого поширеного речення: *Саме в цей час і почув за спиною чіткий і лункий стукіт копит* (Шевчук 2002, с.173).

Інколи супідрядність ускладнюється послідовною підрядністю компонентів, у результаті чого утворюється складна чотирикомпонентна конструкція: *Практичний посібник, підготовлений Марією Волощак, цінний з кількох поглядів. По-перше, це – вдала спроба аналізу газетних текстів через призму національної ідентифікації* (Лось Й. // Волощак 2003, с.3). Ускладнення трикомпонентної конструкції може спостерігатися в тому випадку, коли узгоджений атрибут виражений пасивним дієприкметником, який у силу процесуальної семантики вимагає залежного слова: *Вона сидить за останнім, крайнім столом у компанії Зіни, Леона і стриженого під нулівку капловухого молодика з опухлими очима – щілинками* (Винокуров О. // Молодь України. – 2002. – 31 жовтня. – С.4).

Складні трикомпонентні атрибутивні словосполучення з послідовною підрядністю виникають у простому поширеному реченні на основі бінарних структур: шляхом вкладення двокомпонентних словосполучень одне в одного. Наприклад: *радість дитини + маленька дитина – радість маленької дитини.* Аналіз мовного матеріалу засвідчує значне поширення досліджуваних структур: *Годинами міг просиджувати на самоті, уявляючи своїх пращурів – мужніх захисників рідної землі гарячі смолоскипи і посвист ворожих стріл* (Молодь України. – 2002. – 7 листопада); *Письменниця [Докія Гуменна] постійно наголошує на родових традиціях, міцності духовних зв'язків, що закладені в генній пам'яті кожної людини* (Дивослово. – 2004. – № 5. – С.59).

У конструкції *посвист ворожих стріл* функціонування девербатива зумовлює різноспрямованість семантичної і формальної залежності компонентів, що виражено в схемі 3.1.

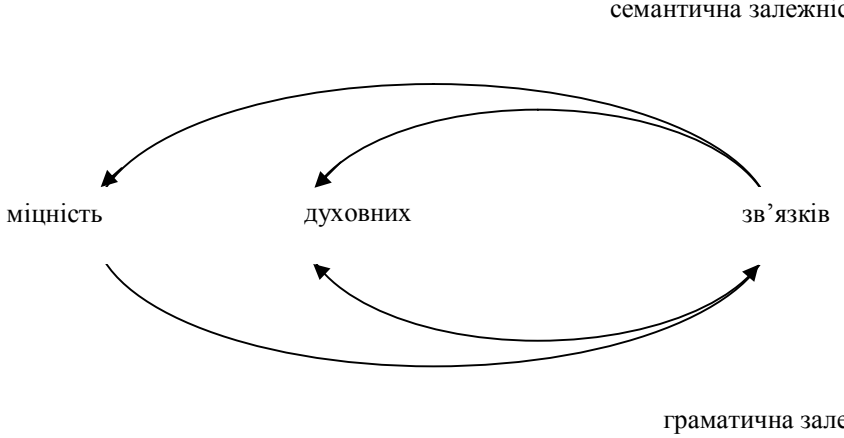
Схема 3.1.



За семантикою, це приклад з супідрядністю компонентів, оскільки конкретний іменник *стріли* передбачає дві ознаки: *посвист* і *ворожі*.

У конструкції *міцність духовних зв'язків* також спостерігається асиметрія семантичної і формальної структур, що зумовлено ознаковою семантикою відад'єктивів і девербативів, які функціонують у цих конструкціях (див. схему 3.2.)

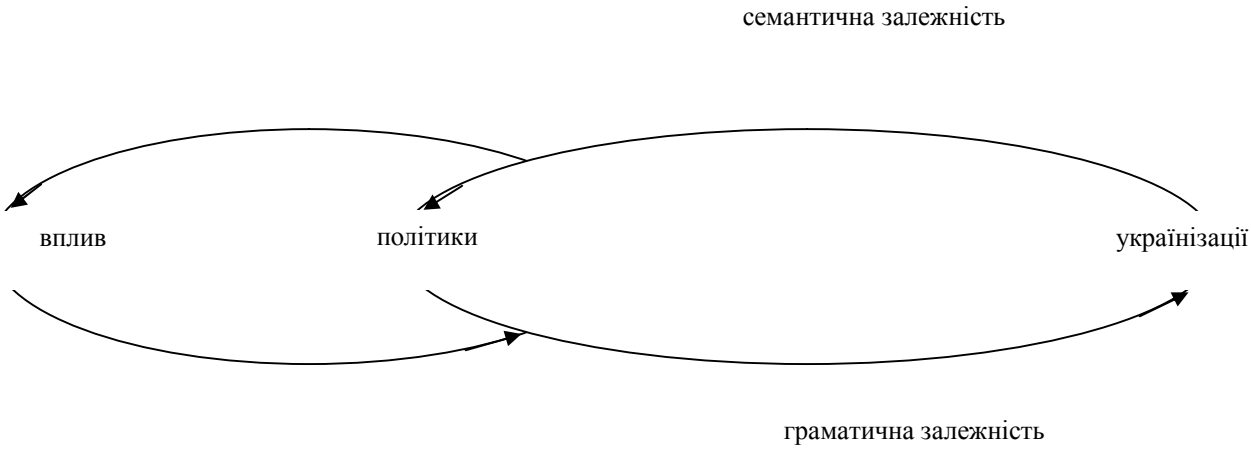
Схема 3.2.



Складні трикомпонентні атрибутивні конструкції з послідовною підрядністю можуть бути презентовані також моделями, що складаються з трьох іменників. Вони зустрічаються рідше, ніж презентовані вище, але достатньо вживані, оскільки відрізняються високим ступенем комунікативності: *Вплив політики українізації на становище української мови і ставлення до неї був складний і суперечливий…* (Українська мова і держава 2001, с.40). Асиметрія напрямів семантичної і формальної залежності спостерігається тут в обох парах компонентів (див. схему 3.3).

Комунікативне навантаження всіх поданих вище конструкцій з послідовною підрядністю дозволяють їм ускладнювати на смисловому рівні предикативні відношення, якщо ці конструкції входять у предикативну групу чи створюють на периферії речення додаткові смислові відтінки.

Схема 3.3.



Значна частина досліджуваного матеріалу була презентована конструкціями, що містять більше ніж три компоненти. Вони утворюються на базі комбінації конструкцій з супідрядністю і послідовною підрядністю компонентів і являють собою компонування типу «вкладання», коли один з компонентів реалізує дві функції – носія ознаки й ознаки.

У контексті простого поширеного речення можуть поруч опинитися дві атрибутивні конструкції. Наприклад, у реченні *Скоминучий вік безтривожної трави, а надто ж – печальної трави забуття, що ніколи не радує, лиш гнітить…* (Слабошпицький 1987, с.160) наявні конструкції *скоминучий вік і безтривожна трава.* Лексична і синтаксична сполучуваність слів-компонентів (носіїв ознаки) дозволяє їм об'єднатися й утворити нову конструкцію *вік трави*, що реалізує атрибутивне призначення. Однак їх залежні компоненти-ознаки залишаються при них. Отже, виникає складна чотирикомпонентна конструкція *скоминучий вік безтривожної трави*, існування якої зумовлене функціонуванням бінарних конструкцій у простому поширеному реченні. Такі структури можуть ускладнюватися і далі за рахунок приєднання однорідних і неоднорідних ознакових компонентів, у ролі яких часто виступають особові займенники. Прикладами аналізованих структур можуть стати речення: *Друга проблема – ймовірне зменшення міжособистісних контактів за рахунок розширення звернення до позбавленої особистісних рис інформації* (Гончаренко 1997, с.149).

У результаті проведеного аналізу можна зробити **висновки.** Функціонування атрибутивної конструкції здійснюється перш за все в умовах простого поширеного речення-висловлення, де воно взаємодіє з предикативною групою та з іншими компонентами на структурно-семантичному і смисловому рівнях. Значну роль у цій взаємодії відіграє структурно-семантична сутність конструкції.

Особливості функціонування атрибутивної конструкції в складі предикативної групи при взаємодії із граматичним суб'єктом полягає в тому, що залежний компонент атрибутивної конструкції, головний компонент якого є водночас активним носієм предикативної ознаки, залучається до реалізації суб'єктно-предикатних відношень. Така конструкція ускладнює просте поширене речення на смисловому рівні додатковими атрибутивно-предикатними відношеннями, які не мають власного суб'єкта, і прилягає до суб'єктно-предикатних відношень.

Особливості функціонування атрибутивних конструкцій різних структур у складі предикативної групи при взаємодії з граматичним предикатом полягає в перерозподілі семантичного навантаження за рахунок

актуалізації залежного компонента конструкцій. Залежний компонент атрибутивної конструкції залучається до складу предикативної групи та бере участь у реалізації предикативності всього речення, ускладнюючи комунікативно-синтаксичний комплекс.

На периферії простого поширеного речення атрибутивні конструкції різних структур формують додаткові смислові фрагменти. Функціонування цих конструкцій дозволяє побудувати інформативно насичене повідомлення за наявністю лише одного акту предикації. Внутрішні синтаксичні потенції другого семантичного суб'єкта і предиката дають можливість атрибутивним конструкціям створити додаткові комунікативно-смислові комплекси. Найбільш функціонально завантажені тут конструкції, утворені з двох чи більше іменників з відад'єктивом чи девербативом у ролі головного компонента.

До **перспектив дослідження** атрибутивних конструкцій у комунікативному аспекті належить розгляд категорії атрибутивності з погляду прагматики, де вона виступає не лише як структурно-семантична заданість, не тільки як функція, а як явище, основу якого складає спеціальний відбір засобів мови (мовлення) для найточнішого вираження певної характеристики предмета, різних відтінків атрибутивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова, А.Н. Словосочетание с отадъективными существительными в системно-функциональном аспекте [Текст] : Автореф. дис. канд. филол. наук / А.Н Анисимова . – Спб., 1992. – 16 с.
2. Бацевич, Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики [Текст] /Ф.С.Бацевич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.
3. Блох, М.Я. Коммуникативные единицы в тексте [Текст] // Коммуникативные единицы языка: сб.науч.трудов /МГУ. – М., 1985. – Вып. 252. – С.125-137.
4. Варина, В.Г. Коммуникативный статус слова [Текст] // Коммуникативные единицы языка: сб.науч.трудов /МГУ. – М., 1985. – Вып. 252. – С.183-192.
5. Гальперин, И.Р. Пособие по курсу общего языкознания [Текст] / И.Р. Гальперин. – М.:Высшая школа, 1974. – 345с.
6. Загнітко, А.П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс) [Текст] /А.П.Загнітко: В 2 ч.: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1996.– Ч.1.– 202 с.
7. Золотова, Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса [Текст] / Г.А. Золотова.– М.: Наука, 1982. – 368 с.
8. Колшанский, Г.В. Контекстная семантика [Текст] / Г.В. Колшанский. – М.: Наука, 1980. – 150 с.
9. Колшанский, Г.В. Объективная картина мира в познании и языке [Текст] / Г.В. Колшанский. – М.: Наука, 1990. – 235с.
10. Кубрякова, Е.С. Коммуникативная лингвистика и проблемы семантики [Текст] // Коммуникативные единицы языка: сб.науч.трудов /МГУ. – М., 1988. – Вып.312. – С.58-70.
11. Морозова, О.Е. Словосочетание с причастием в системно-функциональном аспекте [Текст]: Автореф. дис. канд. филол. наук / Морозова О.Е. – Л., 1990. – 16 с.
12. Наер, В.Л. Единицы языковой коммуникации и коммуникативные потенции языковых единиц [Текст] // Коммуникативные единицы языка: сб.науч.трудов /МГУ. – М., 1988. – Вып.312. – С.137-144.
13. Прокопович, Н.Н. Словосочетания в современном русском литературном языке [Текст] / Н.Н. Прокопович. – М.: Просвещение, 1966. – 400 с.
14. Смольянинова Е.Н. Атрибутивное словосочетание в аспекте функционирования [Текст] // Функционирование синтаксических категорий в тексте: сб.науч.трудов /ЛГУ. – Л.: Наука, Ленингр.отд-ние, 1981. – С. 15-27
15. Феофилова, А.З. Атрибутивная связь в коммуникативном аспекте [Текст] // Языковое общение и его единицы: сб.науч.трудов /КГУ. – Калинин: КГУ, 1986. – С.118-124.
16. Ющук, І.П. Вступ до мовознавства [Текст] / І.П.Ющук. – К.: Рута, 2000. – 128с.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Терлак 1999: Терлак, З.М. Українська мова. Збірник вправ із синтаксису та пунктуації [Текст] /З.М.Терлак. – Львів: Світ, 1999. – 256 с. – ISBN 966-603-075-6.
2. Міщенко 1981: Міщенко, Д. Вибрані твори [Текст] /Д.Міщенко – К.: Дніпро, 1981. – 596 с.
3. Лавріненко 2002: Лавріненко, Ю. Розстріляне відродження. Антологія 1917-1933. [Текст] /Ю.Лавріненко– К.:Смолоскип, 2002. –984с. – ISBN 966-7332-72-1.
4. Українське слово 1994:Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. у 3-х книгах [Текст] /В.Яременко, Є.Федоренко. – К.: Рось, 1994. – Кн.1. – 704 с..; Кн. 2. – 720 с.; Кн. 3 – 688 с. – ISBN 5-7707-4893-1.
5. Українське слово 1995: Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. у 4 книгах [Текст] /В.Яременко, Є.Федоренко. – К.: Рось, 1995. – Кн.4;. –704 с. – ISBN 5-7707-4893-1, 5-7707-8803-8.
6. Ткаченко 1998: Ткаченко, А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства [Текст] /А.Ткаченко. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 448 с. – ISBN 966-95249-0-3.
7. Франко 1953: Франко, І. Борислав сміється [Текст] /І.Франко. – К.: Молодь, 1953. – 260 с.
8. Олесь 1989: Олесь, О. Чари ночі: Лірика [Текст] /О.Олесь. – К.: Рад. письменник, 1989. – 216 с.
9. Українська мова 1996: Українська мова. Диктанти для випускних екзаменів [Текст]. – К., 1996. – 176 с.
10. Антологія 1957: Антологія української поезії [Текст]. – К.: Держ. вид-во худ. літератури, 1957. – Т1. – 806 с.
11. Словник епітетів 1998: Бибик, С.П., Єрмоленко, С.Я., Пустовіт, Л.О. Словник епітетів української мови [Текст] / С.П.Бибик, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 431 с. – Бібліогр.: с.411-426. – ISBN 966-507-059-2.
12. Грінченко 1988: Грінченко, Б. Над тихими вербами. Вибрані твори [Текст] / Б.Грінченко. – К. : Дніпро, 1988. – 378 с.

УДК 821.111-809.1

ПЕРЕКЛАД СЛІВ ІЗ РІЗНИМ ОБ'ЄМОМ ЗНАЧЕННЯ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

Підгорна А.Б., к. філол. н., доцент

Запорізький національний технічний університет

У статті розглядається проблема перекладу слів з різним об'ємом значення в текстах науково-технічної тематики. Проблема розкривається з опорою на позамовні особливості текстів науково-технічного функціонального стилю. Пропонуються способи перекладу зазначених лексичних одиниць, проводиться аналіз ефективності результату.

Ключові слова: науково-технічні тексти, точність, адекватність, відповідність, значення слова, перекладацькі трансформації.

Подгорная А.Б. ПЕРЕВОД СЛОВ С РАЗНЫМ ОБЪЕМОМ ЗНАЧЕНИЯ В НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ / Запорожский национальный технический университет, Украина

В статье рассматривается проблема перевода слов с разным объемом значения в текстах научно-технической тематики. Проблема раскрывается с опорой на экстралингвальные особенности текстов научно-технического функционального стиля. Предлагаются способы перевода указанных лексических единиц, проводится анализ эффективности результата.

Ключевые слова: научно-технические тексты, точность, адекватность, соответствие, значение слова, переводческие трансформации.

Pidgorna A.B. TRANSLATION OF WORDS WITH DIFFERENT SEMANTIC CAPACITY IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS / Zaporizhia national technical university, Ukraine